

De boekenfluisteraar

De boekenfluisteraar

Over schrijven en schrijvers

Nico Keuning



WALBURGERS

Ontwerp omslag: Mijke Wondergem
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

Omslagbeeld: 'Florence 2003', Otto Krol, Olieverf op doek, particuliere collectie

ISBN 978 94 6249 906 5
e-ISBN 978 94 6249 907 2
NUR 620

© 2022 N. Keuning en Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Irena Janikowska

‘Het schrijverschap is, dames en heren, behalve wat het allemaal nog meer moge zijn, een vak, een ambacht.’

Gerard Reve (*Zelfschrijver worden*)

Inhoud

I

| | | |
|----|-------------------------|-----|
| 1 | De kennismaking | 13 |
| 2 | De plek | 23 |
| 3 | Het feestje | 33 |
| 4 | Tv-column | 43 |
| 5 | De toespraak | 49 |
| 6 | Eerste liefde | 61 |
| 7 | Heden en verleden | 75 |
| 8 | Perspectief | 85 |
| 9 | Fictie en werkelijkheid | 103 |
| 10 | Het debuut | 115 |

II

| | | |
|--|---|-----|
| | De weg naar de Olympus (Van lezer tot leraar en schrijver) | 123 |
| | Verantwoording | 153 |
| | Gebruikte literatuur | 155 |
| | Bibliografie Nico Keuning | 157 |
| | Personenregister | 159 |

I

1 De kennismaking

Als ik in de namiddag vanuit de metro het Weesperplein op stap richting Wibautstraat loop ik tegen de stroom van studenten in die huiswaarts keren. Het nieuwe studiejaar is begonnen en de drukte op het voetpad van pratende en lachende studenten heeft iets feestelijks, vrolijks en onbezorgds. Alsof corona, kabinetscrisis en klimaatverandering niet bestaan. Door de draaideur loop ik het Wibauthuis in. De hal is leeg op een enkele student na en een paar beveiligers in uniform. ‘Goedemiddag,’ groet een van hen. Ik knik en loop naar de lift die mij naar de zevende verdieping brengt, naar lokaal 07.A01. Daar zal ik de zes studenten ontmoeten die zich hebben ingeschreven voor de module Creatief Schrijven, een van de modules van het Honours-programma die buiten de reguliere studie worden aangeboden. Een voor een komen de studenten binnen, zoals in *Zes personages op zoek naar een auteur* (1921), het vernieuwende en geruchtmakende toneelstuk van Luigi Pirandello. Zoals de personages in het toneelstuk vanuit de zaal het podium betreden in afwachting van de rol die de auteur hun zal toebedelen, zo druppelen de studenten vanuit de lift, de hal, de gang het lokaal binnen.

‘Is dit Creatief Schrijven?’ vraagt de eerste studente die zich aarzelend in de deuropening meldt. ‘Welkom,’ antwoord ik met een weids armgebaar. Dan stapt de tweede binnen. ‘Creatief Schrijven?’ vraag ik op mijn beurt. De studente knikt. ‘Kom binnen,’ nodig ik haar uit. Drie en vier komen samen aanlopen. Vervolgens vijf met in haar kielzog zes. Allemaal meisjes. De studenten zijn van verschillende faculteiten komen aanwaaien. Zij zullen de komende maanden allerlei soorten teksten schrijven en voorlezen. Fictie en

werkelijkheid. Teksten die we zullen bespreken en waarvan een aantal zal worden gepubliceerd in het *Honours Magazine*, dat aan het eind van het semester zal verschijnen.

Dit zijn de zes schrijfsters op zoek naar een auteur: Maaïke, Laura, Laila, Floor, Nina en Merel. We zetten de tafels in een rechthoek, zodat de studenten tegenover elkaar zitten en elkaar aankijken. Zo leren ze elkaar goed kennen. Bovendien luisteren ze beter als een van de anderen een tekst voorleest. Mijn tafel staat op de kop van de rechthoek. Naast mij op de achterwand van het lokaal hangt een groot scherm waarop via een computer (en mijn onvolprezen USB-stick) tekstvoorbeelden getoond kunnen worden. Ik open het document 'Reve lezing', een fragment uit een lezing die ik volgende maand in de OBA zal houden. 'Vlakbij het Centraal Station,' zeg ik om de studenten aan te moedigen. 'Je bent van harte welkom. De entree wordt vergoed.'

Geen reacties.

'Denk er rustig over na. Ik hoor het nog wel.'

Ik houd de bundel *Zelfschrijver worden* (1995) van Gerard Reve omhoog. Op het mooie, blauwe omslag staat de titel in roze op een van de witte lijnen: de suggestie van een bladzijde in een schrift. De inhoud van de uitgave bestaat uit vier Openbare Colleges die Reve in 1985 gaf aan de Universiteit Leiden, waarvan 'Echt Gebeurd Is Geen Excuus' wel het bekendste is. Reve doelt hiermee op de artistieke geloofwaardigheid. Je moet als schrijver de werkelijkheid bewerken, afzwakken, stileren. Doe je dat niet dan word je afgestraft met ongeloof 'bij de lezer, ongeloof bij de critici, ongeloof bij iedereen'.

Op het scherm verschijnt het blauwe boekomslag.

'Reve onderscheidt vier zuilen van het proza,' leg ik uit, 'die hij vervolgens onderverdeelt in vrije en onvrije zuilen. De oneven zuilen zijn onvrij. Als een geruststellende

schoolmeester voegt Reve er voor de luisteraar en lezer als ezelsbruggetje aan toe: “Oneven en onvrij, dat laat zich goed onthouden.” De colleges zijn zeer helder en leerzaam. Goed geschreven en op natuurlijke wijze verteld, met humor.’

Ik klik door naar het overzicht van de vier zuilen.

- I Conceptie (Onvrije Zuil)
- II Compositie (Vrije Zuil)
- III Stijl (Onvrije Zuil)
- IV Woordgebruik (Vrije Zuil)

Conceptie is de combinatie van visie en talent van de schrijver, ‘grotendeels erfelijk verworven bagage’. Conceptie is een gegeven: ‘De schrijver kan daar niet door eigen arbeid of vlijt iets aan af of toe doen.’ Je zou het een levensovertuiging, een levensgevoel kunnen noemen. Of, authenticiteit.

In wezen vormt conceptie eerder het fundament van het schrijverschap, waarop de andere zuilen staan. Maar laten we Reve volgen in zijn uitleg van Zuil II: *Compositie*. Hier is de schrijver vrij en in staat zich verder te ontwikkelen. Het feit dat Reve juist aan deze zuil veel aandacht besteedt, zegt iets over zijn gevecht met de vorm, de structuur van de roman. De tweestrijd tussen vorm en inhoud.

Stijl is eveneens een soort aangeboren talent, of gevoel. Reve omschrijft stijl als ‘het specifieke ritme en het tempo, de danspassen, de grimassen, waarmede een auteur een idee ontvouwt’. Aan de stijl herken je de schrijver, zoals je iemand op straat aan ‘houding en manier van lopen’ herkent, eerder dan ‘aan gelaat, gestalte of kleding’.

Woordgebruik, zegt Reve, is een ‘veel of alles bedervende factor’, die hoort bij de stijl. Het archaïsch taalgebruik van Reve zet het vertelde in een dubbelzinnige context, als een ironisch commentaar.

Ik leg uit dat de ironie van Reve in het ouderwetse woordgebruik naar voren komt. Door woorden als ‘weder’, ‘mede’, ‘wat hij zeide’, ‘dan zoude ik’. Hij maakt ook als knipoog naar het volkse taalgebruik expres fouten als ‘denk ik bij mijn eigen’, ‘aangezien alles steeds duurder kost’. Dat geldt vooral voor zijn latere werk. ‘Het vroege werk kan ik je echt aanraden,’ zeg ik met nadruk. ‘Dat vind je nog wel bij De Slegte in de Vijzelstraat, of bij Kok in de Oude Hoogstraat, of op boekwinkeltjes.nl: *De Avonden, De Ondergang van de Familie Boslowits, Werther Nieland.*’

Enkele studenten tikken iets op hun toetsenbord. Dat klinkt hoopvol.

‘*Zelfschrijver worden* is ook heel goed geschreven,’ moedig ik de studenten aan, ‘en leerzaam. Bovendien is Reve humoristisch en origineel. Een aanrader.’

Om de studenten een idee te geven van een goede bladspiegel, laat ik twee bladzijden zien uit een verhaal van Maartje Wortel uit de bundel *Dit is jouw huis* (2009). ‘De witregels,’ wijs ik aan, ‘geven een verandering van tijd of plaats aan.’ Op twee pagina’s dialoog uit de roman *De reiziger* (2018) van Ulrich Alexander Boschwitz (1915-1942) wordt duidelijk hoe leestekens gebruikt worden. Ter inleiding vertel ik iets over de auteur. ‘Hij schreef het boek op zijn 23ste! Ongeveer op jullie leeftijd. In de roman is de Jood Otto Silbermann na de Kristallnacht van 1938 alles kwijtgeraakt, zijn huis, zijn bezittingen, zijn vrouw. Hij kan het land niet uit. Radeloos reist hij per trein door Nazi-Duitsland in het bezit van een aktentas met zijn laatste tienduizend Mark die hij wil gebruiken om de grens over te komen. Door zijn niet-Joodse uiterlijk heeft hij een kans om aan het concentratiekamp te ontsnappen. Het aangrijpende verhaal speelt zich voornamelijk af in dialogen met medereizigers. Je bent er bij, in de trein, in de coupé.’

Nu hebben de studenten in ieder geval een idee hoe de bladspiegel en een dialoog er in een boek uitzien. ‘Nog even iets over leestekens,’ merk ik op. ‘In teksten van studenten kom ik voortdurend puntkomma tegen waar het dubbelepunt moet zijn. Vreemde verschijnselen. Waar komt dat ineens vandaan?’ De studenten kijken me vragend aan. ‘Overigens worden aanhalingstekens openen en sluiten verschillend gebruikt. Niet in literaire boeken, maar in kranten en tijdschriften. Elk blad hanteert een eigen huisstijl. Als je voor een bepaald blad of magazine schrijft, moet je je dus gewoon aanpassen aan de voorgeschreven vorm.’

Studenten zijn in hun teksten gek op witregels. ‘In de korte schrijfopdrachten die je krijgt komen geen witregels voor,’ zeg ik streng. ‘Een nieuwe alinea is een gedachtesprong: je springt twee spaties in op de volgende regel. Dus geen tab. Dat veroorzaakt gaten in de tekst. Kijk maar eens hoe een krantenartikel eruitziet, of een column. Als je zelf schrijft, krijg je een beter oog voor andere teksten. Voor andere schrijvers. Dan zie je hoe zij schrijven. Schrijven is ook lezen!’

Het wordt tijd om iets te doen. Schrijven! Een korte schrijfopdracht.

De studenten gaan rechtop zitten achter hun laptop, klaar om de aanwijzingen te noteren. Schrijf een samenhangende tekst van vijf zinnen, waarin de volgende woorden voorkomen: zin 1 Verschoppeling... De studenten kijken met vragende blik op van hun laptop. ‘Verschoppeling?’ vraagt Laura. De vraag overvalt me... Maar het antwoord schiet me snel te binnen: ‘Iemand die uit een gemeenschap is gestoten. Iemand die wordt afgewezen.’

De volgende woorden zijn: 2 beslissing 3 uitvoeren 4 publiceren 5 spijt.

De studenten zetten zich aan het schrijven. Na tien minuten staat er een tekst op hun scherm.

Maaïke leest voor: 'Als ik in de spiegel kijk zie ik het gezicht van een *verschoppeling*, een individu met lege ogen en verloren ambities. Hoe ik hier terecht ben gekomen is geen toeval, maar is het resultaat van een impulsieve en waarschijnlijk ook een hoogmoedige *beslissing*. Mijn omgeving kon niet snappen hoe ik überhaupt op het idee gekomen was, laat staan dat ik het kon *uitvoeren*. Juist die weerstand spoorde mij aan om tegengas te geven, en besloot ik mijn theorie te *publiceren*. Hier sta ik dan, geen man meer met aanzien maar een mislukking met *spijt*.'

Luisteren is moeilijker dan lezen. 'Heel mooi,' zet ik positief in. 'Goed dat je een man als personage neemt en niet jezelf. Dat schept afstand en stimuleert de verbeelding. Het valt me wel op dat je van tijd wisselt, van de tegenwoordige tijd naar de verleden tijd.' Een opmerking over de struikelzjn 'en besloot ik mijn theorie te publiceren' slik ik in. Zo'n korte tekst verdraagt niet te veel kritiek.

Nina heeft er met gebruik van komma's een langere tekst van gemaakt:

'Zijn familie was anders, hij als *verschoppeling* van de familie koos ervoor om de wereld in te trekken, hen achter zich te laten en zijn eigen plan te trekken. De *beslissing* kwam niet zomaar, maar was een opstapeling van verschillende nare gebeurtenissen in het verleden, waar hij niet zichzelf kon zijn. Het *uitvoeren* van zijn plan ging niet zonder slag of stoot en veroorzaakte veel reuring, zowel in zijn voormalige woonplaats als in familie- en oude vriendenkring. Hij startte een blog om zijn verhalen en voornamelijk zijn gevoel te delen, maar na het *publiceren* hoefde niemand hem meer te spreken. Of hij *spijt* heeft van zijn keuze is nooit duidelijk geworden en gezien zijn afwezigheid, zullen zij hier ook niet achter komen.'

Met de opgegeven vijf woorden kun je allerlei verhalen schrijven. Opmerkelijk is hoezeer de inhoud van de teksten

van de studenten overeenkomen. Vooral door het vijfde woord spijt, dat overigens ook 'geen spijt' had kunnen zijn, waardoor de tekst een heel andere betekenis zou krijgen. Ironie of humor ontbreken.

Na het voorlezen haal ik het boek *Ik ga leven* (2021) van Lale Gül uit mijn tas en ik lees de eerste alinea voor (de cursiveringen zijn van mij): 'Was ik maar met de stroom meegegaan, dan was me dit niet overkomen, dan was ik niet verworpen tot een *verschoppeling*. Met de kennis van overmorgen zal ik vandaag een onbezonnen *beslissing* nemen. Er zijn veel dingen in het leven die hartstikke leuk klinken als je ze verzint, maar doorgaans geldt dat je ze maar beter niet kunt *uitvoeren*. Hetzelfde geldt voor het *publiceren* van dit schrijfsel. Ik geef u daarom het volgende cruijffiaanse advies mee: verzwijg alles waar u later *spijt* van zult krijgen.'

De toon is gezet, vanaf de eerste zin. Wat is haar overkomen? De laatste zin met het cruijffiaanse advies heeft iets lichts, iets ironisch en tegendraads. De hoofdpersoon heeft juist niet gezwegen. Ze heeft een boek geschreven, 'dit schrijfsel'. Publiceren heeft weliswaar nadelige gevolgen, maar Gül is in het boek geen slachtoffer. Veeleer is zij rebels, levenslustig en superieur ten opzichte van haar 'verwekkers'.

Gül heeft het boek zes motto's meegegeven, waarvan vijf van Multatuli, Eduard Douwes Dekker, de schrijver van onder andere *Max Havelaar* (1860), de aanklacht tegen de regering van Willem III, tegen de koloniale uitbuiting van de Indische bevolking. Ook de roman van Gül is een aanklacht, een pamflet met essayistische beschouwingen over de onderdrukking van meisjes en vrouwen die zich dienen te onderwerpen aan de conservatieve Turkse cultuur en de soennitische islam, vertegenwoordigd door haar

‘verwekkers’. De moeder wordt (stilzwijgend verwijzend naar Max Havelaar) ‘Droogstoppel’ genoemd, en de imam is ‘Wawelaar’. De moeder wordt ook aangeduid als ‘Karbonkel’: ‘Karbonkel de Kakkerlak’, ‘islamitische Stalin’ en ‘Khomeini met kut’. Gül neemt geen blad voor de mond. Ze provokeert, daagt uit. Ik geef nog een paar voorbeelden: ‘De moeder wordt ook wel omschreven als het “giftige takkewijf”, “zure zeverzak” en “belligerente bloedhond”’

‘Wat?’ vraagt Floor.

‘Belligerente, bedoel je?’ Floor knikt.

‘Oorlogszuchtig. Het is ontleend aan het Latijn; bellum betekent oorlog.’

‘Om aan de moeder te ontsnappen slaapt Büsra vaak bij haar oma,’ vervolg ik mijn verhaal. ‘Een toevluchtsoord. Het gaat Gül om de ongelijkheid tussen jongens en meisjes. Jongens en mannen uit diezelfde cultuur en met hetzelfde geloof mogen alles. Ook op seksueel gebied. Als meisjes willen leven zoals de jongens dan moeten ze het stiekem doen, buiten de deur, wat ze de reputatie van “hoer” oplevert, *verschoppeling*,’ zeg ik met nadruk. ‘Hun positie ten opzichte van jongens is oneerlijk, ongelijk, onverdraaglijk. In ieder geval voor Büsra, de hoofdpersoon in het boek die wel heel veel op Lale Gül lijkt.’ Ik aarzel, maar ik citeer de schrijfster, dus vooruit. ‘De “kut” wordt ver achtergesteld bij de feestvierende “snikkel” die alles mag. Hem wordt, in tegenstelling tot het meisje, alles vergeven. Wacht even,’ onderbreek ik mezelf.

Op het scherm tover ik mijn column over het boek op neerlandistiek.nl tevoorschijn. Ik laat de studenten een fragment zien:

‘Het boek is vernieuwend in de openhartigheid en rauwheid van de aanklacht. Gül beheerst verschillende taalregisters. Onverbloemd beschrijft ze oververhitte seksscènes